

Piotr Kolmann

Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie

Libor Foldyna

Politechnika Ostrawska

Istota wychowania patriotycznego

Streszczenie

Wychowanie patriotyczne nie jest zadaniem łatwym, pomimo zdobywanego przez wieki doświadczenia w jego realizacji. Stanowi ono wysiłek jednostek, grup społecznych, narodu zorganizowanego w państwo. Trudno nie zauważyć przy tym, że w dzisiejszych czasach wiele państw przeznacza potężne środki finansowe *stricto* na ten cel. Wychowanie patriotyczne jest silnie związane z wychowaniem obywatelskim i obronnym – należy więc uznać je za jedną z licznych determinant bezpieczeństwa. Odgrywa ono prymarną rolę w rozwoju narodu, a potrzeba jego prowadzenia nie słabnie od wieków.

Słowa kluczowe: wychowanie patriotyczne, edukacja patriotyczna, patriotyzm, ojczyzna

Wstęp

Wychowanie patriotyczne w Polsce ma długoletnią i niezwykle bogatą tradycję. Jednak nieustannie jawi się przez pryzmat wyzwań współczesności. Problematyka ta jest często poruszana i komentowana, a same komentarze nierzadko są silnie nacechowane emocjami, w związku z tym, iż chodzi o przyszłość naszego kraju.

Od tego, jak będzie wyglądać wychowanie patriotyczne, zależy przyszłość Polski, co swoje odbicie znalazło w słowach Jana Zamoyskiego: „Takie będą Rzeczpospolite, jakie ich młodzieży chowanie”¹. Ponadto wychowanie dzieci i młodzieży w duchu patriotyzmu należy rozpatrywać w optyce naszego obywatelskiego obowiązku. Należy przy tym głębiej zastanowić się nad tym, co tak naprawdę łączy patriotę i obywatela – przemyślenie tego problemu autorzy pozostawiają czytelnikowi.

¹ W. Jasiński, *Wprowadźmy wychowanie patriotyczne z prawdziwego zdarzenia*, <http://www.wpolityce.pl/polityka/256336-wprowadzmy-wychowanie-patriotyczne-z-prawdziwego-zdarzenia> [dostęp: 30.01.2016].

Powyższe rozważania stanowią wprowadzenie do eksploracji problematyki teorii wychowania patriotycznego. Przeprowadzono badania przeglądowe literatury przedmiotu, które należy zakwalifikować do badań teoretycznych eksploracyjnych. Za szczególnie przydatną w trakcie ich realizacji wskazuje się zastosowaną metodę analizy i krytyki piśmiennictwa. Za cel wysiłku badawczego autorzy przyjęli uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania:

- jaka jest rola i znaczenie wychowania patriotycznego w epoce państw narodowych?,
- czy występuje potrzeba wychowania patriotycznego w państwach narodowych?

Idea wychowania

Za punkt wyjścia należy przyjąć ustalenia terminologiczne dotyczące się wychowania, które – rozumiane jako kategoria pedagogiczna – rozpatrywane jest w trzech aspektach. W pierwszym szerokim społecznym, drugim szerokim pedagogicznym i trzecim – ostatnim – ścisłym pedagogicznym. Mikołaj Smetański konstatuje, że w pierwszym ze wskazanych kontekstów rozumie się przez nie „celowy wpływ na rozwój osobowości całego środowiska społecznego, które ją otacza: rodziny, instytucji oświatowo-wychowawczych, zespołów zawodowych, mediów itp.”². Twierdzi, iż wychowanie jest celowym procesem kształtowania osobowości, w którym rozwój człowieka został podporządkowany konkretnemu celowi – kształtowaniu u wychowanka uprzednio zaprojektowanych cech osobowościowych, które z natury swojego powstawania nie mogłyby się u niego wykształcić samoistnie, samorzutnie. Zauważa ponadto, że w swej idei wychowanie traktuje się jako proces dyskretny (innymi słowy przerywany), gdyż jest on *de facto* ograniczony nie tylko w czasie, ale i przestrzeni. W kontekście ciągłości odmienny charakter ma niewątpliwie równie istotna socjalizacja, którą postrzega się przez pryzmat procesu nieprzerwanego.

Drugi z poruszonych aspektów – szeroki pedagogiczny – również jest nad wyraz charakterystyczny i jednocześnie ważny. Zwraca się uwagę, iż wychowanie jest w tym ujęciu „procesem edukacyjno-wychowawczym lub pedagogicznym, w wyniku którego rozwija się jednocześnie intelektualna i emocjonalna strona osobowości – przyswajana jest pewna wiedza, kształtują się umiejętności, nawyki, zdolności, formują się przekonania, orientacje, wartości, ideały, potrzeby, cechy

² M. Smetański, *Charakterystyka wychowania jako procesu pedagogicznego*, „Kultura i Wychowanie” 2011, nr 1, s. 171.

charakteru”³. Współtworzą je więc dwie składowe – nauczanie i wychowanie *sensu stricto*. Uwidacznia się tutaj, że przedmiotem badań dydaktyki jest wychowanie (nakierowane *stricte* na rozwój aspektu intelektualnego), a przedmiotem badań teorii wychowania jest wychowanie (nakierowane *stricte* na rozwój strony emocjonalnej). Celem wychowania w jego ścisłym znaczeniu jest więc „zabezpieczenie rozwoju emocjonalnego osobowości (przekonań, orientacji, wartości, ideałów, cech i jakości charakteru)”⁴. Wychowanie patriotyczne jako wychowanie w szczególnym obszarze wpisuje się w każde z przedstawionych ujęć, stąd często mówi się również o edukacji patriotycznej.

Truizmem jest stwierdzenie, iż każdy ma prawo do wychowania (w tym patriotycznego), przy czym nie jest ono w ujęciu holistycznym dziełem pojedynczej jednostki, lecz dziełem społecznym. Zasadniczą rolę odgrywa w tym aspekcie rodzina, a także państwo (m.in. poprzez system oświaty – szkoła spełnia funkcję wychowawczą, wspomagając w tej roli rodzinę). Dlatego wyraźnie należy zaznaczyć, że środowisko wychowawcze (*de facto* i socjalizacyjne), którego największym oddziaływaniami każdy z nas ulegał, to przede wszystkim rodzina i szkoła – wpływy te były zamierzone (wychowanie) lub niezamierzone (socjalizacja).

Zauważa się jednak, że na żadnym z etapów edukacyjnych nie wprowadzono przedmiotu typu „edukacja patriotyczna”, a treści wchodzące w jego hipotetyczny skład są realizowane w ramach innych zajęć szkolnych. Warto jednak pamiętać, że do podstawowych obowiązków nauczycieli w Polsce ustawodawca wprost zaliczył kształcenie i wychowywanie młodzieży w umiłowaniu Ojczyzny, czyli prowadzenie wspomnianej już edukacji patriotycznej.

Poddając analizie nasze bogate i jakże burzliwe dzieje, rodzina (i, pomijając pewne okresy w historii, szkoła) od zawsze przywiązywała uwagę do kształcenia patriotycznych postaw swoich wychowanków, przygotowując ich do roli odpowiedzialnych ludzi i obywateli. Ponadto w wielu analizowanych kwestiach odnotowuje się znaczącą rolę związków wyznaniowych – równie aktywnych na polu wychowania w wartościach patriotyzmu. Nie da ukryć się, że poszczególne środowiska (grupy społeczne) także oddziałują wychowawczo na swoich członków. Egzemplifikacji tego dostarczają ochotnicze straże pożarne, w których wychowanie pożarnicze, obronne oraz patriotyczne otrzymują przede wszystkim członkowie młodzieżowych drużyn pożarniczych. Podobnie ma się sprawa z wszelakimi organizacjami proobronnymi, np. związkami strzeleckimi czy drużynami harcerskimi.

³ Ibidem, s. 172.

⁴ Ibidem.

Patriotyzm

W tym miejscu wypada odnieść się do tego, co rozumie się poprzez sam patriotyzm (od gr. *patriōtēs* – ziomek, rodak⁵, przez fr. *patriotisme*⁶). W znaczeniu ogólnym jest to „postawa osoby, która kocha swoją ojczyznę, czuje się jej częścią, działa dla jej dobra i gotowa jest wiele dla niej poświęcić”⁷. Wyraźnie widać, że kluczowe jest tutaj pojęcie ojczyzny, poprzez którą – w szerokim znaczeniu – rozumie się „kraj, który ktoś uważa za swój, bo się w nim urodził, wychował lub mieszka”⁸. Poczucie wspólnoty z własnym narodem jest czymś naturalnym, można by rzec – spontanicznym i wrodzonym. Patriotyzm jawi się „w poczuciu silnej więzi emocjonalnej, społecznej, kulturowej, religijnej z własnym narodem, z jego historią i tradycją, z jego wartościami i aspiracjami”⁹, a samym patriotą jest zaś „ktoś, kto okazuje szacunek i miłość wobec swojej ojczyzny, a także – w razie potrzeby – gotowość poniesienia dla niej ofiar i wyrzeczeń”¹⁰. Konstatacje te w sposób spójny ujmują poruszane w niniejszym artykule kwestie.

Wychowanie patriotyczne

Wychowanie patriotyczne – jako spoiwo wychowania i patriotyzmu – jest traktowane jako „część problematyki pedagogiki kultury narodowej, bo nie da się wychować kogokolwiek bez kultury (grec. *paideia*)”¹¹ czy też kształtowanie „miłości do własnego kraju, do jego szeroko pojętej kultury oraz gotowość bronięcia tych wartości w chwili zagrożenia”¹². Oznacza ono „kształtowanie cnót obywatelskich, czyli zachowań, w których przejawia się troska o Ojczyznę, realizuje się konkretnie poprzez poczucie odpowiedzialności za jej rozwój. Wśród cnót tych wymienić należy zwłaszcza ofiarność, wierność (służba dla państwa i wypełnianie obowiązków obywatelskich), pracę i pracowitość, gościnność (cecha

⁵ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, PWN, Warszawa 1958-1969, przedruk elektroniczny: <http://www.doroszewski.pwn.pl/>, hasło *patriotyzm* [dostęp: 30.01.2016].

⁶ *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2007, <http://www.wsjp.pl/>, hasło *patriotyzm* [dostęp: 30.01.2016].

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, hasło *ojczyzna* [dostęp: 30.01.2016].

⁹ M. Dziewiecki, *Wychowanie patriotyczne dzisiaj*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/1/ID/wychowanie_patriotyczne.html [dostęp: 30.01.2016].

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ M.M. Tytko, *Teoria patriotyzmu i terminologia patriologiczna*, <http://www.pedkat.pl/images/czasopisma/po6/po616.pdf>, s. 214 [dostęp: 30.01.2016].

¹² E. Brodacka-Adamowicz, *Kilka słów o wychowaniu patriotycznym*, http://www.eid.edu.pl/archiwum/1994,24/padziernik,32/kilka_slow_o_wychowaniu_patriotycznym,122.html [dostęp: 30.01.2016].

charakterystyczna polskich rodzin), poczucie dumy narodowej oraz szacunek dla symboli ojczystych (godła, sztandarów, pomników)¹³. Podkreśla się, iż wychowanie patriotyczne ma za zadanie wychowanie dla dobra wspólnego – służby własnemu krajowi i narodowi. Powinno ono zawierać w swoim „programie” elementy geograficzne i przyrodnicze (państwo jako realny kraj a nie abstrakcja), kulturowe (język ojczysty i konieczność jego pielęgnacji, Bibliografia i sztuka), historyczne (opowieści o narodowych dziejach) itd. W literaturze przedmiotu podkreśla się, iż składa się na nie przede wszystkim „znajomość własnego kraju, historii, kultury, wartości, które w kulturze występują, znajomość historii własnej rodziny, kształtowanie określonej postawy wobec Ojczyzny”¹⁴.

Trudno nie zauważyć, że w kontekście licznych perturbacji Polski to rodzina jest pierwszą (i często najważniejszą) szkołą patriotyzmu – państwo może zostać zniszczone dużo łatwiej niż tworzący je naród. Jednak i państwo odgrywa tutaj ważną rolę – ma ono wiele formalnych (np. szkoła, w tym wyższa) i nieformalnych (np. obchodzenie świąt narodowych) kanałów patriotycznego oddziaływania. Każde działanie podjęte w ramach wychowania patriotycznego powinno wzmacniać więź wychowanka z jego ojczyzną, w tym określać i podtrzymywać poczucie obowiązku względem niej i solidarności z rodakami. Każdy z nas powinien wymienić przy tym szereg wyznaczników patriotycznego zachowania.

Analizując wychowanie patriotycznie prowadzone w innych krajach, zauważa się, że w wielu z nich jego rola jest często mocniej dostrzegana, akcentowana i doceniana. Dlatego część z rozwiązań funkcjonujących w innych państwach – w opinii autorów – powinno zostać przeniesione na polski grunt. Dla przykładu, w Stanach Zjednoczonych Ameryki symbole narodowe są **codziennie** obecne w życiu obywatela, nie tylko „od święta”. Z kolei w Izraelu praktykuje się chociażby turystykę kulturową, uwzględniającą historyczne doświadczenia narodowe, co wzmacnia szeroko traktowaną tożsamość narodową. Możliwość wspierania przedsięwzięć w zakresie edukacji patriotycznej i obywatelskiej dzieci i młodzieży, uwzględniając w szczególności pomoc w poznawaniu miejsc pamięci narodowej, została przewidziana również w polskim ustawodawstwie w drodze przyjęcia przez Radę Ministrów stosownego rządowego programu.

Autorzy zwracają uwagę, iż w literaturze przedmiotu odnotowuje się konieczność stworzenia wspólnej, interdyscyplinarnej płaszczyzny teoretycznej zbudowania obiektywnej, realistycznej teorii patriotyzmu¹⁵. Jest to niezwykle

¹³ A. Skreczko, *Wychowanie patriotyczne*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/I/ID/w_patriot.html [dostęp: 30.01.2016].

¹⁴ G. Kobiela, *Patriotyzm Polski – wychowanie patriotyczne*, „Studia Warmińskie” 2004-2005, t. 41-42, s. 393.

¹⁵ Szerzej, M.M. Tytko, op. cit., s. 215.

istotna sprawa z punktu widzenia samej nauki. Prace w tym zakresie są nieustannie prowadzone, jednak jak do tej pory nie została ona stworzona ani nawet wystarczająco nakreślona. Nadal stosuje się te dotychczas już opracowane, które często jednak są nasiąknięte w mniejszym lub większym stopniu różnymi ideologiami.

Podsumowanie

Podsumowując, pożądanym i dobrze znanym z historii efektem wychowania patriotycznego narodu było jego poświęcenie, bohaterstwo, dzielność, odwaga w walce o przetrwanie i rozwój ojczyzny. W dobie dzisiejszych zagrożeń nie straciło ono nic na swojej istocie i aktualności – wychowanie w duchu patriotyzmu ma przecież niezwykle ważne znaczenie z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego. Dlatego nadal pełni ono tak istotną rolę, czego obligatoryjną, naturalną konsekwencją jest jego realizacja na wszelkich możliwych płaszczyznach – rodziny, grup społecznych, państwa. Istotne jest przy tym zwrócenie uwagi na kwestie podnoszenia jego efektywności.

Kończąc, nie można zapomnieć o niesłabnącej od wieków potrzebie realizacji wychowania patriotycznego¹⁶ oraz tego, że jawi się ono przez pryzmat wyzwania współczesności. Należy również traktować je same przez pryzmat szerszej edukacji patriotycznej, obejmującej sobą nie tylko wychowanie, ale i kształcenie. Wreszcie, żeby być dumnym z własnego pochodzenia trzeba je najpierw bardzo dokładnie poznać, zrozumieć i docenić.

Bibliografia

1. Brodacka-Adamowicz E., *Kilka słów o wychowaniu patriotycznym*, http://www.eid.edu.pl/archiwum/1994,24/padziernik,32/kilka_slow_o_wychowaniu_patriotycznym,122.html.
2. *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958-1969, przedruk elektroniczny, <http://www.doroszewski.pwn.pl/>.
3. Dziewiecki M., *Wychowanie patriotyczne dzisiaj*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/I/ID/wychowanie_patriotyczne.html.
4. Jasiński W., *Wprowadźmy wychowanie patriotyczne z prawdziwego zdarzenia*, <http://www.wpolityce.pl/polityka/256336-wprowadzmy-wychowanie-patriotyczne-z-prawdziwego-zdarzenia>.
5. Kobiela G., *Patriotyzm Polski – wychowanie patriotyczne*, „Studia Warmińskie” 2004-2005, t. 41-42, s. 391-400.

¹⁶ Nie można jednak dopuścić, aby wychowanie patriotyczne (w którym szanuje się i uznaje inne narody) przeobraziło się w wychowanie nacjonalistyczne.

6. Skreczko A., *Wychowanie patriotyczne*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/I/ID/w_patriot.html.
7. Smetański M., *Charakterystyka wychowania jako procesu pedagogicznego*, „Kultura i Wychowanie” 2011, nr 1, s. 171-183.
8. Tytko M.M., *Teoria patriotyzmu i terminologia patriologiczna*, <http://www.pedkat.pl/images/czasopisma/po6/po616.pdf>.
9. *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2007, <http://www.wsjp.pl/>.

The essence of patriotic education

Abstract

Patriotic education is not an easy task, despite the of experience in this field, that has been acquired over centuries. It is an effort of individuals, social groups, the nation that have organized within the state. It is hard not to notice that nowadays many countries spend huge sums of money for this purpose. Patriotic education is strongly related to civil education and national defense education –that is why it must be considered as one of many determinants of safety. It “plays the first fiddle” in the nation’s development and the need for its implementation is still relevant, important.

Keywords: patriotic education, patriotism, fatherland